

Marjan Britovšek

BUHARINOVI EKONOMSKI IN POLITIČNI POGLEDI

Buharinov boj s Stalinom

Referat na mednarodnem Buharinovem simpoziju, Wuppertal, 10.—13. oktobra 1988.

Kot večina partijskega članstva je tudi Buharin pozdravil Novo ekonomsko politiko (Nep) kot izhod iz slepe ulice vojnega komunizma tako v politiki kot v političnem mišljenju. Ločil se je od nekdanjih privrženecv leve, od Pjatakova in Preobraženskega, ki sta Nep ocenjevala izključno kot odstopanje od idealov socializma in ga sprejela z odporom in velikim nezaupanjem.

Preobraženski je postal eden od prominentnih ekonomistov, kritikov Nep, ki so s svojimi prodornimi analizami registrirali negativne pojave v stranki. Ostro je kritiziral vodilno skupino — triumvirat (Zinovjev, Kamenjev, Stalin) in kasneje duumvirat (Stalin, Buharin). Stalinu je dal na voljo bogato teoretično ekonomsko gradivo za njegovo »revolucijo od zgoraj«.

Spremembo Buharinovega stališča je verjetno treba pripisati Leninovemu vplivu. Sam Buharin je zapisal: »Vse obdobje po letu 1918 je bilo obdobje vedno večjega Leninovega vpliva name; predvsem njemu dolgujem svojo marksistično vzgojo.«¹

Pod vplivom Leninove logične kritike je Buharin spreminjal svoja stališča. O svojem notranjem razvoju v letih 1918—1921 je zapisal takole: »V ognju samokritike so propadle in izginile iluzije iz mladosti, ne da bi pustile kake sledi... Proletarska politika dobiva počasi manj emocionalen, toda vse bolj jasn značaj politike, ki je tesno povezana z resničnostjo in se tudi spreminja. Gledano s tega vidika predstavlja prehod k Nep propad naših iluzij.«

V jeseni 1922 se je Buharin povezal s Sokolnikovom s ciljem, odpraviti državni monopol v zunanji trgovini.² Mnogi boljševiški voditelji so dvomili, da je komisariat za zunanjo trgovino sposoben uspešno voditi trgovsko menjavo. Verjetno so hoteli to vprašanje urediti v splošnem duhu Nove ekonomske politike. Lenin je take zahteve ocenil kot veliko napako, kot nedopusten ukrep, ki nasprotuje interesom dežele. Po njegovem mnenju bi bilo ne samo nes pametno, temveč tudi škodljivo, če bi dovolili tujim izvoznikom, da navežejo direktne stike s privatnimi trgovci — nepmani v deželi.

Na IV. kongresu Komunistične internacionale v novembru 1922 je Buharin opustil svoje nekdanje poglede in se predstavil kot zagovornik nacionalne države. Ugotavljal je možnost koeksistence med sovjetsko državo in kapitalističnimi državami. Na XII. kongresu RKP/b/ v aprilu leta 1923 je iz lojalnosti do bolnega voditelja v gruzinskem vprašanju nastopil proti triumviratu. Opustil je svoja ekstrema stališča levega komunizma in zagovarjal nacionalne zahteve skupine Mdivani-Maharadze, ki jo je Stalin označil za nosilko nacionalističnega odklona. Buharin je na kongresu opozoril, da predstavlja glavno nevarnost za sovjetsko državo velikoruski šovinizem. Svoj govor je sklenil s pozivom na boj proti velikoruskemu državnemu šovinizmu.³

Na kongresu je Buharin nastopil tudi proti Trockemu, oziroma proti njegovim ekonomskim pogledom. Branil je kmete in razgaljal tiste, ki želijo izvajati industrializacijo na njihov račun. Kriza škarij, to je, nesorazmerje cen med

¹ Enciklopedičeski slovar ruskega bibliografskega instituta Granat XII/1927. Priloženje col. 56.

² Britovšek M., Boj za Leninovo dediščino I, str. 230—237.

³ Dvenadcatyj sjezd RKP/b/, str. 614—615.

cenami industrijskih in kmetijskih proizvodov, je okrepila njegovo naklonjenost za stvar kmetov in poglobila njegovo prokmečko usmeritev.

Na začetku kontroverze o partijski demokraciji v jeseni leta 1923 je Buharin kritiziral uradno linijo triumvirata. V začetku diskusije je kazal celo simpatije za levo opozicijo, čeprav je bil v svojih izjavah zelo zadržan. V razpravi o demokraciji v partiji se je pritoževal, da so postale volitve na moskovskih lokalnih zborovanjih farsa in da so volitve v partijskih organizacijah postale »volitve pod narekovajem«.⁴

V svojem komentarju k XII. kongresu RKP/b/ je Buharin že aprila leta 1923 zapisal: »Doslej še nepremagano glavno zlo naše države predstavlja birokratizem. Ta ogromni stroj je nastal kot posledica velike zaostalosti v kulturi in ga ni mogoče razbiti; treba ga je sistematično očistiti.«⁵

Buharin se je sprva zavzemal za to, da bi Pravda kot vodilni diskusijski organ objavljala različna stališča. Ko pa je v diskusijo posegel Trocki, sta bila na intervencijo Zinovjeva oba mlada urednika diskusijskih prispevkov, ki ju je nastavil Buharin, odstavljena, Pravdi pa so očitali, da je postala orodje opozicije.

Prestop Trockega k opoziciji je bil presenečenje. Njegovo pismo politbiroju z dne 8. decembra 1923 je naznanilo njegovo ločitev od vodilne skupine. Formulacije v pismu so bile tako pretehtane, da se je stara partijska generacija čutila odrinjeno. Pismo pa je vsebovalo tudi neobičajno oster in oseben napad na Buharina. Prvič je bila iz frakcijskih pobud izrečena obtožba, da je Buharin v januarju oziroma v februarju 1918 hotel aretirati Lenina in njegovo vlado.

Mnogi so tedaj računali z razsulom partije. Prestop Trockega k opoziciji je določil Buharinovo stališče do njega. V nepodpisanem članku Dol s frakcionastvom, ki ga je napisal kot odgovor centralnega glasila na kritiko Trockega, se je definitivno priključil vodilni skupini in podprl njeno politiko.⁶

Buharinov napad na Trockega je pomenil novo fazo njegovega političnega razvoja. Buharin, ki so ga označevali za »glas vesti komunističnega gibanja«, je užival ugled najbolj priljubljenega med vodilnimi člani partije.

V dneh in tednih po Leninovi smrti (21. januarja 1924) je ves sovjetski tisk objavljajl članke, v katerih so slavili Lenina. Buharin je v spominskem govoru na II. kongresu sovjetov takole povzel rezultate Leninove aktivnosti: »V naši deželi smo uveljavili državljanski mir, v katerem se ni treba delavskemu razredu podrežati volji vladajoče buržoazije, ampak se vsi razredi prebivalstva, vse vmesne skupine in vsi zastopniki radikalnih smeri podrežajo volji ruskega delavskega razreda, ki je postala zakon. To pomeni, da nam je že uspelo položiti solidne temelje, da je najtežji čas za nami, da je genialni mojster revolucionarne taktike Vladimir Iljič našo državno ladjo prekrmaril skozi vse nevarne čeri in sipine, da je devet desetih osnovnih nalog v naši deželi že opravljenih. Vprašanje časa je le, kdaj bomo uspeli obnoviti narodno gospodarstvo in v Sovjetski zvezi uresničiti izgradnjo socializma. Solidni temelji so položeni; ta fundament je Nep — medsebojno prepletanje državnih, zadružnih in privatnih gospodarskih oblik.« Buharin za razliko od drugih ni videl v Nep nesrečnega, prisiljenega umika, ki je postal nujen zaradi izostanka svetovne revolucije.

Tri dni kasneje je Buharin govoril na komemorativnem zasedanju v komunistični akademiji. Svoj govor je posvetil temi Lenin kot marksist. V zadnjem delu govora je povzel pod naslovom Novi teoretični problemi misli, ki

⁴ Ta Buharinov govor ni bil objavljen. Trocki ga je spretno in učinkovito izkoristil na XIII. kongresu partije tako proti Buharinu kot proti vodilni skupini. Buharin je imel ta govor na nekem zborovanju v rajonu Krasnaja Presnja. Trinadecatyj sjezd RKP/b/, Moskva 1963, str. 147–148.

⁵ Buharin, Die Resultate des 12. Kongresses der KPR/b/, KI št. 4/1923, str. 26–30.

⁶ Pravda z dne 28., 29. in 30. decembra 1923 ter 1. in 4. januarja 1924.

sta jih razvijala z Leninom med njegovo boleznijo. Glavni sklepi, do katerih sta prišla, so bili: Revolucionarno nasilje je po Marxu sicer babica nove družbe — toda potem, ko revolucija zmaga, ko se proletariat polasti oblasti, se mora socializem razvijati v miru, brez nasilja, na temelju znanja in obvladovanja gospodarskih zakonitosti. Ti nazori so bili v nasprotju s teorijami o drugi revoluciji, ki jo je Preobraženski označil kot »socialistično reakcijo« in predvidel kot končno posledico Nep, in z nazori Stalina, ki je to drugo revolucijo uresničil leta 1929 z likvidacijo kulaštva.

Iz razprav z Leninom je Buharin povzel tudi teorijo o različnih tipih socializma. Opozoril je, da se je Lenin v zadnjem obdobju svojega življenja zavzemal za širši pluralizem v mednarodnem socialističnem gibanju: »Možni so različni tipi socialistične izgradnje, pogojeni v vsaki deželi z materialom, ki ga podeduje. Lenin tega vprašanja ni več utegnil teoretično formulirati. Toda ko je delal v KI, nas je pogosto opozarjal, da ne smemo pozabiti na posebnosti posameznih dežel in ustvarjati določenih klišejev.«⁷ V svojem spominskem govoru je Buharin nastopil proti težnjam, da bi napravili iz marksizma-leninizma mit. Buharin ni govoril o marksizmu-leninizmu, ampak o Leninovem marksizmu, katerega bistveno vsebino je videl v pravilnem razumevanju Marxove dialektične metode in v eliminiranju vsake dogmatike.

V letih 1924 do 1926 je Buharin izdelal gospodarski program socialistične graditve, ne da bi posebej ločil industrijski program od agrarnega. Ta program so v letih 1926 in 1927 revidirali. Stalin je bil tedaj v ekonomski politiki »buharinovec«. Na XIV. kongresu VKP/b/ je odločno branil Buharina, ko je izjavil: »Podpiramo in podpirali bomo Buharina.« Leva opozicija o tem ni dvomila. Na istem kongresu je Kamenev opozoril, da je Stalin postal popoln ujetnik politične linije, katere ustvarjalec in resnični tolmač je Buharin.

Buharinova vloga je bila tedaj zelo kompleksna in v začetku enako pomembna kot Stalinova. Buharinova naloga je bila, da predvsem razvija in usmerja splošno ekonomsko politiko ter oblikuje vodilno ideologijo v letih od 1925 do 1927. Njegov delež pri razširitvi Nep ni bila nikakršna tajnost.

V letih 1924 do 1927 sta Buharin in Rikov priporočala, da bi dali kapitalističnim in maloburžoaznim elementom večje koncesije, kot je bila pripravljena Stalinova skupina. Leta 1925 je Buharin nosil glavno breme pisanja polemičnih spisov proti Zinovjevu in Kamenevu ter sestavljanja resolucij o kmetijski politiki.⁸ Buharinovi teoretični predlogi o spornih točkah glede kmečkega vprašanja, o naravi industrijske države in njenih odnosih do kmetijstva, o združništvu, o Nep kot prehodnem sistemu in o drugih vprašanjih, ki so se tičala graditve socializma, so predstavljali uradno ideologijo Stalinove in Buharinove skupine v partiji. Uradni boljševizem je v letih 1926 in 1927 nosil močan idejni pečat buharinovstva. Še več. Partija je sledila Buharinovi poti v socializem, kot se je pritoževal Zinovjev na XIV. kongresu. Buharinov vpliv ni bil močan samo v sovjetski partiji, temveč je sistematično vnašal svoje teoretične nazore tudi v resolucije kominterne. Na zasedanju Izvršnega komiteja kominterne v aprilu 1925 je predložil 63 novih tez o kmečkem vprašanju.⁹ Teze so vsebovale nekaj novosti o graditvi socializma v izrazito kmečki strukturi Rusije. Od leta 1926 dalje je prav Buharin pojasnjeval zunanjemu svetu razvoj mednarodnega kapitalizma ter strateška in taktična vprašanja mednarodne revolucije.

Čeprav so Stalinovi privrženci kasneje zanikali, da bi bilo buharinovstvo kdajkoli njihova uradna politika,¹⁰ je na splošno obstajala okvirna delitev dela

⁷ Bukharine, *Lenine-Marxiste, Discours prononcé à la séance solennelle de l'Académie de l'Humanité*, 17. février 1924, Paris 1924, str. 44.

⁸ XIV sjezd, Protokoli, str. 149. Pravda z dne 11. decembra 1925, str. 5. Buharin, *Tri reči /k voprosu o naših raznoglasjah/*, Moskva—Leningrad 1926, str. 3—4. Marecki, Nikolaj Ivanovič Buharin, BSE 1. izd., vol. VIII, Moskva 1926, str. 278.

⁹ Razširjenij plenium ispolkoma 1925, str. 528—544.

¹⁰ Jaroslavski E., *Ob odnoju falšivoj slike*, Pravda z dne 19. novembra 1929, str. 2.

med Buharinom in Stalinom, med političnimi formulacijami in teorijo na eni ter organizacijsko dejavnostjo na drugi strani. Zdi se, da Stalin sam idejno ni bil dorasel boju z levo opozicijo in mu je bila Buharinska idejno-teoretična razgledanost nujno potrebna; to je bil temelj njunega zavezištva. V obdobju, ko se je Stalin vzpenjal k oblasti, je spretno izrabljaj Buharinovo znanje, spoznal pa je tudi njegove šibke točke.

Ideologi desnega krila boljševiške stranke so razglašali, da bodo gospodarsko-politični nazori leveice pripeljali deželo do katastrofe. Skupni strah pred levo opozicijo je bil kôhezivna sila med desnico z njenim previdnim programom ter stalinisti, ki so razpolagali z organizirano močjo partijskega aparata.

Opozicija je napadala Buharina, ker ga je ocenila kot nevarnejšega nasprotnika od Stalina. Buharin je imel v svojih rokah tudi nadzorstvo nad osrednjima partijskima glasiloma. Bil je glavni urednik Pravde, od aprila 1924 dalje pa tudi urednik Boljševika, glasila CK, ki so ga začeli izdajati »v obrambo in za krepitev zgodovine boljševizma proti poizkusom pačenja in izkrivljanja njegovih osnov«. ¹¹ Nadzorstvo nad tema dvema pomembnima glasiloma CK je Buharinu omogočilo, da je dajal prevladujoči ton frakcijskim bojem in preprečil Zinovjevu, da bi ustanovil konkurenčno glasilo v Leningradu. To orožje mu je Stalin iztrgal iz rok šele leta 1928. ¹² Buharin pa je nadzoroval tudi številne druge časopise in periodična glasila, saj je sedel v upravah številnih založniških hiš. Osrednja partijska glasila so postala po letu 1920 zelo avtoritativen posrednik v partijskih komunikacijah. Verjetno Kamenev ni preveč pretiraval, ko se je pritoževal, da Buharin in njegovi redakcijski sodelavci izvajajo »dejanski monopol nad politično-knjižnimi predstavniki partije in nad celotnim političnovzgojnim delom«. ¹³

Drugo pomembno Buharinovo oporišče je bila kominternna. Čeprav je bil do oktobra 1926 formalno voditelj kominterne Zinovjev, je njegov poraz v decembru 1925 Buharinu omogočil, da je zavzel pomembno mesto v tej mednarodni organizaciji. Postal je generalni sekretar Izvršnega komiteja KI (IK KI) in de iure njen glavni predstavnik, glede na to, da so položaj predsednika KI odpravili. ¹⁴ Ta položaj pa mu ni veliko koristil v vodilni partijski strukturi duumvirata. Vsekakor pa je Buharinov najvišji položaj v KI dvignil njegovo osebno veljavo, koristil pa je tudi ugledu duumvirata. Buharinska vplivna sfera se je s tem položajem znatno razširila. V političnem sekretariatu IK KI je okreplil svoj položaj tako, da je v njem namestil svoje privrženke. Po letu 1925 so delali priložnostno v aparatu KI številni mladi buharinovci: Švicarski delegat Humbert-Droz, ki je bil tesno povezan z Buharinom, je postal vodilna osebnost KI. V letih 1926 in 1927 je bil Buharin človek, ki je oblikoval uradna stališča KI.

Buharin je imel glavno vlogo v boju proti levi opoziciji. Medtem ko je Stalin vodil organizacijsko vojno, kadrovske krepil aparat s svojimi privrženici in ga čistil oporečnikov, je Buharin vodil ideološko vojno. Kot ideološki bojevnik je bil Stalinu v začetku nepogrešljiv sodelavec, kar je povečevalo njegovo politično težo v duumviratu. Niti Stalin niti njegovi osebni privrženici sami niso bili kos sijajnim teoretikom, nadarjenim ekonomistom in publicistom iz vrst leveice. Nihče iz kasnejših generacij ni imel govorniških sposobnosti Trockega ali Buharinovega akademskega nastopa. Buharin je bil med večinskimi voditelji v duumviratu Buharin—Stalin edini, ki se je lahko kosal s svojimi nasprotniki iz vrst leve opozicije, čeprav tudi Rikovu ne smemo odrekati ogromnega znanja v praktičnih ekonomskih vprašanjih. Buharinovo znanje, teoretična prodornost in izobrazba, njegova govorniška spretnost so omogočili vo-

¹¹ Boljševik št. 1/1924, str. 3.

¹² Vestnik leningradskega univerzitetnega /Istorija—jazyk—literatura/ št. 2/1971, str. 26.

¹³ XIV sjezd, Protokoli, str. 254. Pritožbe Zinovjeva, ibidem, str. 113—114.

¹⁴ Komunističeskij internacional. Kratkij istoričeskij očerk, str. 261, 262. Vlast sovjetov za desjet let 1917—1927, Leningrad 1927, str. XXXVII.

dilni skupini, da je obvladala opozicijo. Buharin je bil tisti, ki je odgovarjal Preobraženskemu, ki je na XIV. kongresu zlomil zapozneli poizkus Zinovjeva, da si pribori položaj boljševiskega teoretika in izpodkopal njegovo ideološko avtoriteto.¹⁵ V februarju 1926 je Buharin potoval v proletarski Leningrad, da bi branil agrarno politiko, sprejeto na XIV. kongresu.¹⁶ Preobraženski je opisoval Buharina kot »zelo izkušenega« in »načelnega« oponenta.¹⁷

V političnih kampanjah so se v nekem smislu nadaljevale programske diskusije iz dvajsetih let; odločilne, čeprav ne vselej najpomembnejše bitke je večina izbojevala pod taktirko Buharina in njegovih mladih privrženecv. Nesoglasja, ki so tlela pod površino, so prikrivali s partijsko disciplino. Buharin je na V. plenumu IK KI nastopil z dvema referatoma: O kmečkem vprašanju in O diskusiji v RKP/b/. K referatu o kmečkem vprašanju je Buharin pripravil teze, ki jih je plenum IK KI sprejel. V njih je Buharin razvil ideje, ki jih je oblikoval v drugi polovici leta 1924. To so bile teze o združništvu (to je o konzumnih zadrugah), o procesu vraščanja kmečkih zadrug v socialistično gospodarstvo, kar bi vzporedno s krepitvijo državne industrije omogočilo zmanjšanje razrednih nasprotij. Boj med buržoazijo in proletariatom je Buharin osredotočil na vprašanje boja za pridobivanje kmetov.

V referatu O razpravi v RKP/b/ je Buharin nakazal novo usmeritev v sovjetski gospodarski politiki. Pritoževal se je, da so partijski kadri, ki delujejo na vasi, preveč vklenjeni v spone vojnega komunizma. Zavzemal se je za nove metode dela. Treba je dvigniti industrijo, da bi lahko kmetje ceneje kupovali domače industrijsko blago kot izdelke kapitalistične industrije. Potrebna je politična skrb, da diktatura proletariata ne bo oslABLJENA. Svobodnih gospodarskih metod ne smejo spremljati politične koncesije v duhu nekake parlamentarne demokracije. Glavno vprašanje za Buharina je bilo, kako utrditi zaupanje kmetov v novi sovjetski družbeni red. Opozoril je, da je v odnosu do kmetov še čutiti v zavesti partijskih aktivistov recidive vojnega komunizma. Če so hoteli v obdobju Nep stimulirati kmetijsko proizvodnjo, so morali pridobiti zaupanje produktivnih kmečkih plasti.

Buharin je tudi v politburoju skušal uveljaviti svoj koncept v odnosu do vasi. 17. aprila 1925 je govoril moskovskemu partijskemu aktivu. Pojasnjeval je novo kmečko politiko in se skliceval na Lenina, čeprav je nekoliko odstopil od njegovih stališč. Skušal je pridobiti srednje in bogate kmete, da bi intenzivneje obdelovali svoja zemljišča in državi prodali čim več presežkov. Govoril je: »Premožnejši sloji kmetov in srednji kmetje, ki težijo po blagostanju, se sedaj bojijo akumulacije... Naša politika do podeželja naj bo usmerjena v ublažitev, v delno odpravo mnogih restrikcij, ki preprečujejo razvoj premožnejših in kulaških posestev. Kmetom, vsem kmetom, moramo reči: Obogatite se, razvijajte svoja posestva, ne bojte se, da bi uvedli prisilne ukrepe proti vam. Naj zveni še tako paradoksalno — razvijati moramo premožna posestva, da bi pomagali tako revnim kot srednjim kmetom.«

Takšna Buharinova izvajanja so nudila obilno ideološko hrano njegovim nasprotnikom z leve. Buharinova krilatica: Obogatite se! je postala zanj usodna. Z njo je dal levi opoziciji in kasneje Stalinu v roke orožje proti sebi. Jeseni leta 1925 je bil prisiljen svoje geslo preklicati, oziroma omiliti. V bistvu pa je to geslo ostalo njegova osnovna usmeritev. Računal je, da bo blagovna menjava med vasjo in mestom bolje in hitreje tekla, če bodo kmetje gospodarsko močnejši; možno pa jih bo tudi bolj obdavčiti.

Na 14. partijski konferenci, 27. aprila 1925, so nekateri udeleženci načeli vprašanje nerazrednega Buharinovega pristopa do kmečkega vprašanja. Bu-

¹⁵ Glej opombe Pokrovskega v časopisu VKA XI/1925, str. 320. Volfson v Literaturnaja enciklopedija 1, Moskva 1929, str. 634.

¹⁶ Glej Buharinov napad na Zinovjeva na XIV. kongresu VKP/b/, XIV sjezd, Protokoli, str. 136—151; Buharinov govor Leningradska organizacija in Doklad.

¹⁷ New Economics, London 1965, str. 8, 295.

harin se je branil pred očitki, češ da razvoj Nep na podeželju trenutno pomeni znak moči, da sedaj obstajajo na vasi oporišča, ki jih prej ni bilo — državna in združna trgovina. Novo usmeritev je nakazal tako, da je karikirал vojni komunizem: »Ne usmerjamo se proti kulakom, temveč želimo odpraviti sistem, ki smo ga nekoč v državi že imeli, v obdobju, ko smo imeli vse trgovine v svojih rokah in na vsaki je bil napis: Proletarci vseh dežel združite se, v njih pa ni bilo mogoče ničesar kupiti.«

Buharin je predvideval, da se bo kmečka posest v Rusiji v naslednjih letih okrepila. Za razliko od drugih Buharin v kulakih ni videl nasprotnikov graditve socializma. Kulaška nevarnost zanj ni obstajala. Buharin je imel pred očmi razvoj ameriškega farmarstva, ki bi ga bilo treba vključiti v socialistično graditev. Zavedal se je možnih posledic kolektivizacije, ki bi zaostrila razredni boj, ta pa bi vodil v drugo revolucijo. Kolektivizacija kmetijstva je bila za Buharina sicer pomembna stvar, toda ne glavna pot v socializem.¹⁸

Stalin je tedaj že oblikoval drugačno stališče do kulakov kot Buharin. Na sverdlovski univerzi je 9. junija 1925 takole odgovoril študentom na vprašanje, kako naj se partija bori proti kulakom, ne da bi razpihovali razredni boj: »Jasno je, da stvar ni odvisna samo od nas. Povsem mogoče je, da bodo kulaki sami začeli v nekaterih primerih razvnamati razredni boj, da ga bodo poskušali razgreti do vrelišča in mu dali obliko banditskih napadov ali vstaj. V tem primeru bodo na svoji koži občutili posledice takšnega ravnanja, usmerjenega proti sovjetski državi.«¹⁹ Stalin je tako razkril svoj načrt, da je treba kulake kot razred uničiti. Prikrito je izrazil misel, da je treba odpraviti Nep in konzumne zadruge, krepiti pa samo produktivne zadruge.

Zavedati se moramo, da so tedaj frakcijski boj vodili prikrito; nesoglasja je bilo mogoče razkriti le po ovinkih. Buharin je takrat napisal dve brošuri, ki pojasnjujeta nekatere aspekte frakcijskih nesoglasij.

V brošuri Pot k socializmu je Buharin skušal popularno in preprosto podati svoje nazore. Brošura naj bi bila povzetek Buharinovih razprav z Leninom v zadnjih letih njegovega življenja. Posebej je naglašal, da je največja nevarnost za gospodarski vzpon administrativna samovolja, in poudarjal zahtevo po prostovoljnem vključevanju kmetov v vse združne oblike: »Združništvo mora sloneti na načelu prostovoljnosti in notranje združne demokracije. Upravo in vse funkcije je treba voliti. Zadruge naj ne bodo izvršni organi državnega aparata.«

V polemični brošuri Karel Kautsky in Sovjetska zveza se je Buharin zavzemal za oblikovanje interesnih skupnosti, neodvisnih od državnega aparata, toda vezanih na vodilno vlogo partije. Posebno pozornost je posvetil razvoju trgovine in blagovnega prometa, katerih hitro rast je imel za pomemben činitelj, ki lahko vpliva na financiranje industrije. Poudaril je: »Proletariat bo zmagal le, ako mu bo uspelo dvigniti industrijo, organizirati dober in cenen trgovski aparat in vsem kmetom dokazati, da je državna industrija sposobna, da bolje zadovoljuje gospodarske potrebe in rešuje nadloge kmečkega prebivalstva kot privatni kapitalist, privatni trgovec, prekupčevalec... Zaradi izostanka tujih kreditov moramo posvetiti največjo pozornost pospešitvi blagovnega prometa... Prek tržnega gospodarstva, prek razvoja trgovine se morajo razviti gospodarski potenciali, ki so potrebni za uvajanje načrtnega gospodarstva.«

V prvi polovici leta 1925 se je triintridesetletni Buharin vse bolj povezoval s Stalinovo grupacijo in se vključeval v »vodilno partijsko jedro« novega vodstva CK VKP/b/. To je bilo obdobje Buharinovega največjega vpliva na sovjetsko politiko. Njegova povezanost s Stalinovo skupino je izvirala iz obdobja frakcijskih bojev triumvirata proti Trockemu. Ta triumvirat je začel proti

¹⁸ Internazionale Presse Korrespondenz 79/1925, str. 1066.

¹⁹ Stalin, Werke 7, str. 155.

koncu leta 1924 razpadati. Povezanost Buharina s Stalinom je dosegla višek v letu 1925, ko sta Zinovjev in Kamenjev začela kritizirati Stalinov partijski aparat ter Buharinove ideološke in politične formulacije.

V politburoju, ki sta ga vodila Stalin in Buharin, je prišlo do zavezništva različnih skupin, ki so imele enaka stališča v poglavitnih vprašanih vodenja sovjetske notranje in zunanje politike. Podobno kot nekoč triumvirat in kasneje Združeno opozicijo je Stalinovo in Buharinovo skupino povezoval skupen strah pred nasprotniki in heterogenostjo njihovih pogledov. Na tem temelju je koalicija, kljub notranji napetosti, preživela začetne konflikte v letu 1925, pa tudi ostre frakcijske boje v letih 1926/27, katerih vsebina so bili različni pogledi na nadaljnji razvoj dežele.

Razprava med desno usmerjenimi voditelji in levo opozicijo je sprva povsem zameglila osnovna vprašanja vizije socialistične graditve. Bolj ko je leva opozicija s svojo platformo razpadala, bolj se je Stalinova skupina osamosvajala od duumvirata in opozarjala na načelo državnega planiranja, na nujnost preosnove kmetijstva iz individualnih v kolektivna gospodarstva ter spremenjavanja Rusije v moderno industrijsko državo. V ospredje je vse bolj sililo vprašanje, kako te cilje čim prej doseči.

Stalinu je v boju z Združeno opozicijo uspelo demonstrirati moč njegovega, do potankosti izdelanega partijskega aparata, ki so jo v nadaljnjih frakcijskih bojih kmalu čutili tudi Buharin in njegovi privrženci. Mehanizmi tega aparata so delovali brezhibno.

Dejstvo, da se je Buharin pridružil Stalinu, je tega zavarovalo pred očitki, da je prekinil tradicijo leninizma. Kljub njegovi sorazmerni mladosti in očitkom, da so težišče njegove dejavnosti ideologija, agitacija in propaganda, ne smemo podcenjevati njegove vloge v duumviratu. To velja posebej za njegov avtoritativni glas v zunanji in notranji politiki, za razmišljanja o sovjetih v kitajski revoluciji, o kapitalnih investicijah in za bogate misli o književnosti.

Neizpodbitno zgodovinsko dejstvo je, da je bil Buharin eden tistih, ki je v boju z levo in Združeno opozicijo s svojimi teoretično-ekonomskimi članki argumentirano zavračal teze opozicije. Pri oblikovanju sovjetske gospodarske politike je igral pomembno vlogo, znatno večjo, kot mu jo priznavajo doslej sovjetski raziskovalci, ki so še vedno pod vtisom Stalinovih frakcijskih interpretacij. Njegova nedavna moralno-politična rehabilitacija pa nedvomno po-
gojuje prevrednotenje njegove zgodovinske vloge tudi v sovjetskem zgodovini-
nopisju.

Buharinov spopad z levo opozicijo

Različna stališča levice in desnice v boljševiški stranki do Nep so postavila na dnevni red vprašanje gospodarskega načrtovanja ter vprašanje tempa in sredstev industrijskega razvoja. Teoretično je bila partija enotna v vrednotenju socialističnega planiranja, ki pa je bilo v prvih letih Nep le pobožna želja. V nekaterih industrijskih panogah so skušali načrtovati v omejenem obsegu. Leta 1921 so ustanovili državno plansko komisijo (Gosplan), ki pa se je lahko uveljavila šele v kasnejših letih.

Čim večje so postajale »škarje«, tem bolj je desnica zagovarjala Nep. Desnica je vse do leta 1927 branila stališče, da mora velika industrija črpati sredstva za svoj razvoj iz povpraševanja po svojih proizvodih. To se pravi: Najprej je treba gospodarsko okrepiti kmete in z njihovo povečano kupno močjo financirati rast industrije. Od tega bosta imeli najprej korist lahka industrija in industrija potrošnih dobrin, sledila pa bo še ekspanzija proizvodne industrije.²⁰

Stališče levice je bilo diametralno nasprotno. Zavzemala se je za direktno graditev industrije na podlagi podrobnega državnega plana in s financiranjem iz državnega budžeta.

²⁰ Dvenadcatij sjezd, Protokoli, str. 360—365.

Kot razberemo iz razprav v politbiroju, je postal problem gospodarskega planiranja povod za osebno rivaliteto. V izredno pomembnem vprašanju o kreditni politiki razpoke, ki je zazijala med desnico in levico, ni bilo mogoče zbrisati. Desnica se je v interesu stabilizacije valute in rentabilnosti obratov zavzemala za strogo kreditno politiko.

Precej bolj radikalno je formuliral ekonomska stališča leve Preobraženski. V svojih spisih je opozarjal na potrebo planiranja. Svaril je pred škodljivimi posledicami Nep, se zavzemal za povečano podporo industriji in nasprotno nadaljnjim koncesijam kmetom. Ekonomiji se je zastavljalo osnovno vprašanje, kako mobilizirati »neoplojeni kapital« in ga »oploditi«, ter doseči, da bo proizvodnja tekla neovirano. Preobraženski je tedaj oblikoval svojo teorijo o »težkem obdobju prvobitne socialistične akumulacije«.²¹ Zakon prvobitne socialistične akumulacije kapitala je bila osnovna tema obravnave v njegovem delu Nova ekonomija. Ekonomski model, ki ga je zasnoval Preobraženski za ustvaritev industrijske družbe v agrarno zaostali kmetijski deželi s pretežno individualnimi kmetijskimi proizvajalci, je bil podoben modelu kapitalistične prvobitne akumulacije v Angliji v 18. stoletju.

V avgustu leta 1924 je imel Preobraženski v Komunistični akademiji referat O zakonu prvobitne socialistične akumulacije, ki je bil mejnik v zgodovini sovjetske ekonomske teorije in temelj za Stalinovo nasilno kolektivizacijo v tridesetih letih. Izhodišče Preobraženskega je bila primerjava med obdobjem, ki ga je Marx označil za prvobitno kapitalistično akumulacijo, in ustreznim obdobjem v Sovjetski zvezi na prehodu iz kapitalizma v socializem. Preobraženski je primerjal prvobitno kapitalistično akumulacijo s socialistično.²²

Za obdobje socialistične graditve je Preobraženski oblikoval zakon prvobitne socialistične akumulacije: Čim bolj je dežela zaostala v obdobju prehoda na socialistično organizacijo proizvodnje, tem bolj se bo morala pri zbiranju sredstev zatekati k izkoriščanju predsocijalističnih gospodarskih oblik. Od teh si bo država prisvojila čim večji delež presežne proizvodnje, medtem ko bo delež prispevkov socialistične velike industrije za financiranje graditve relativno majhen. In nasprotno: Čim bolj bi bila dežela razvita, tem lažje bi financirala rast socializma iz industrijskih presežkov. Kot predsocijalistične gospodarske oblike so bila mišljena predvsem kmečka gospodarstva. Vodilni gospodarski teoretik leve je svojo ekonomsko shemo zakona prvobitno socialistične akumulacije takole pojasnil: Ali lahko bremena razvoja državne industrije in graditve njene celotne tehnološke osnove nosijo samo trije milijoni delavcev? Ali svojega deleža ne more prispevati tudi 22 milijonov kmečkih posestev?

Kaže, da so daljnosežne posledice te analize izzvale odpor. Njegov članek je bil kot naročen za voditelje, ki so usmerjali kampanjo proti Trockemu. Preobraženski, ki so ga označevali za enega najlojalnejših privrženecv Trockega, jim je s svojo razpravo dal v roke gradivo, s katerim so lahko utemeljili obtožbe, da trockisti omalovažujejo kmete in nasprotujejo zavezištvu med kmeti in proletariatom. »Smička« povezuje oba razreda s skupnimi interesi, medtem ko ju skuša Trocki razdvojiti.

Buharin je bil med partijskimi voditelji edini ekonomist, ki je podrobno odgovoril Preobraženskemu v Pravdi v članku Novoje otkrovenje o sovjetskoj ekonomike, ili kak možno pogubit raboče-krestjanskij blok /k voprosu ob ekonomičeskom obosnovanii trockizma/ in v partijskem glasilu Boljševik v članku pod naslovom Kritika ekonomičeskoj platformi opozicii.²³

²¹ Internationale Presse Korrespondenz 67/1924, str. 811.

²² Preobraženski, Noch einmal über die sozialistische Akumulation — eine Erwiderung auf Genossen Bucharin, str. 228.

²³ Za leninizm: sbornik statei, Moskva—Leningrad 1925, str. 285—317. Pravda z dne 12. decembra 1924. Boljševik št. 15/januar 1925, str. 25—57. Oba članka sta bila kasneje ponatisnjena v brošuri: Buharin, Kritika ekonomičeskoj platformi opozicii leta 1926.

V prvem članku je Buharin najprej omenil kontroverzo, ki se je začela jeseni 1924 po objavi uvodnika Trockega Nauki oktobra /Uroki Oktjabra), nato pa je kritično ovrednotil članek Preobraženskega, za katerega je menil, da predstavlja ekonomsko osnovo trockizma in izraža antileninistična stališča. Buharin je poudaril nezdružljivost pogledov Preobraženskega, naj se socializem razvija na račun kmetov in Leninovega prepričanja, izraženega v Nep, naj se socializem razvija v tesni povezanosti s kmeti, katerim je treba pomagati; da razvijejo svoje vire, in jim omogočiti, da prek zadrug z ramo ob rami s proletariatom gradijo socializem. Buharin je izrazil prepričanje, da želi Preobraženski uvesti v socializem zatiralni in zaviralni postopek monopolnega kapitalizma. Opozicija ustvarja ideologijo, ki jo zanima en sam razred; zavzema se za večji pritisk na kmete v slavo in korist proletariata. Podobno kot druge teorije opozicije bo tudi te ogromna večina članov partije zavrnila.

Drugi Buharinov članek, ki je nosil sarkastični podnaslov Nauki Oktobra leta 1923, je obravnaval iste probleme in napovedal vojno trockizmu.²⁴

V naslednjih dveh letih je bilo žigovanje zakona prvobitne socialistične akumulacije vsakdanja tema vseh tistih, ki so se zavzemali za stvar kmetov in nasprotovali industrializaciji na njihov račun, oziroma so hoteli zavreti njen tempo.

Razprave Preobraženskega v času duumvirata so bile bolj akademskega značaja. Bile so deležne ostre kritike njegovega oponenta. Preobraženski je svoje razprave objavljal v Vestniku Komunistične akademije, v partijskem glasilu Boljševik in v Pravdi. V njih je obravnaval osnovne dileme sovjetskega gospodarstva. Stalin jih je po zmagi nad Buharinom v praksi pogosto izkoriščal, ne da bi navajal avtorja.²⁵

Kasnejša Stalinova usmeritev partije k programu leveice je dala teoretičnim dilemam industrializacije, ki jih je začrtal Preobraženski, nov zamah, kolektivizacija kmetijstva pa je črpala iz njegovih teorij o socialistični akumulaciji nove pobude.

Buharinova socialistična vizija je bila nasprotna teoriji Preobraženskega. Po mnenju Preobraženskega se notranja protislovja kapitalizma z vsakim krožnim ciklusom kapitala povečujejo, medtem ko se s proletarskim prevzemom oblasti reprodukcija protislovij zmanjšuje. Buharin je iz zgodovine povzel drugačen sklep kot Preobraženski: Tako kot so se z razvojem kapitalizma zmanjševala protislovja med industrijskim kapitalom in kmetijskim veleposevstvom, bodo v toku socialističnega razvoja povsem izginila protislovja med delavci in kmeti. Ta razvoj bo tekkel po poti konkurenčnega boja, v katerem bodo najrazvitejše od razvitih oblik gospodarstva povsem izrinile druge oblike.

Buharin je v obrisih predstavil svoj model socialistične graditve. Medtem ko je imel Preobraženski pred očmi zakonitosti zgodnjega kapitalizma, je bil pred Buharinom model moderne industrijske kapitalistične države, v kateri se krepi ekonomika in politična državna oblast. Posebno pozornost je Buharin posvetil zadružništvu. Proletariat oziroma proletarski veleobrat se lahko poveže s kmečkim malim proizvajalcem, kooperira s tem malim proizvajalcem in ga podpira v gospodarskem boju proti privatnemu kapitalu. Kako pa naj bi takšna kooperacija izgledala? Buharin je odgovor iskal v zadružnem socializmu. Ugotavljal je vzpon kmečkega zadružništva v industrijsko razvitih deželah že pred revolucijo.

Tudi Lenin je razvil svoje stališče o zadružništvu. Povsem se je zavedal, na kakšne težave bo zadela partija pri kolektivizaciji v tako zaostali deželi, kot je bila tedaj Rusija. Njegov načrt zadružništva je bil zato daljnosežen. Lenin

²⁴ Buharin, Teorija permanentnoj revolucii. Govor propagandistom moskovske partijske organizacije 13. decembra 1924. Za leninizm, str. 84–85.

²⁵ Preobraženski E., Osnovni zakon socialistične akumulacije, Vestnik Komunističeskoj akademii VIII/1924, str. 47–116. Se enkrat o socialistični akumulaciji (odgovor tov. Buharinu), Ibidem XI/1925, str. 223–256. Beleške ekonomista I, Pravda z dne 15. decembra 1925 itd.

svoje zamisli o združništvu ni izoblikoval v podrobnostih, niti ni časovno določil ali orisal združniških oblik. V grobih obrisih je nakazal samo osnovne linije reorganizacije kmetijstva. Lenin ni nikdar skušal načrtovati za prihodnost strogo določenih linij, od katerih ne bi bilo mogoče nekoliko odstopiti, ne da bi bil zaradi tega kdo obtožen desnega ali levega odklona.

Buharin je v svojih kasnejših izvajanjih večkrat opozarjal na te Leninove misli. Kmetijske zadruge, osvobojene razvojnih oblik kapitalističnega združništva, naj bi se po njegovem vrasle v celoten organizem proletarskega državnega gospodarstva, kar bi socialistično združništvo osvobodilo disproporcev med rastjo kmetijstva in proizvodjalnimi silami industrije, ki prevladujejo v kapitalizmu.

Buharin je odločno zavzel odklonilno stališče do teorije Preobraženskega o prvobitni socialistični akumulaciji.²⁶ 13. decembra 1924 je Buharin govoril partijskim propagandistom v Moskvi o teoriji permanentne revolucije.²⁷ V svoji polemiki proti Preobraženskemu je opozoril, da terja novi položaj, katerega glavna značilnost je mir z inozemstvom in skrb za razvoj lastnega gospodarstva, novo oceno. Navidezna stagnacija revolucionarnega gibanja ni nikarkršna smrtna bolezen.²⁸ Poudaril je: »Naša rešitev je, ustvariti dobre odnose s kmeti, in sedaj je to povsem mogoče, ter se uveljaviti in krepiti, četudi bo treba na zmago na Zahodu še zelo dolgo čakati.«

Proti tezi Preobraženskega, da socialistični sistem in privatno blagovno gospodarstvo ne moreta trajno obstajati drug ob drugem, je Buharin izjavil: »Socialistične kmetijske proizvodnje ni mogoče ustvariti z izrivanjem kmečkih gospodarstev s sovjetskimi..., ampak tako, da pritegnemo kmete v zadruge, odvisne od države in njenih institucij. Tako bomo dosegli socializem s pomočjo procesa cirkulacije, ne pa neposredno prek produkcijskega procesa.« To je bilo jedro Buharinove teorije socializma. Zametke takšnega razmišljanja lahko zasledimo že v Buharinovem delu *Ekonomija prehodnega obdobja*.

Buharinovi argumenti proti shemi Preobraženskega so temeljili na moralno-političnih premislekih. Zakon prvobitne socialistične akumulacije je primerjal s kolonialno politiko, iz katere ne more rasti socialistična družba. Politiki industrializacije na račun kmetov ni odrekal možnosti, da uspe, bal pa se je deformacij. Preobraženskemu je odgovoril s slikovito prisposobo: »Tovariš Preobraženski je predlagal, naj zakoljemo kuro, ki nese zlata jajca. Za proletariat naj bi bila takšna 'kura', spremenjena v človeka, kmet.« Buharin se je vprašanja lotil z dveh vidikov, političnega in ekonomskega. Za prehodno obdobje je po njegovem mnenju značilno, da obstajata dva razreda, delavski razred in kmetje, katerih razredni odnos se kaže ob vprašanih mesta in podeželja, industrije in kmetijstva, velikih in majhnih obratov, racionalnega načrtovanja in anarhističnega trga itd. Opozoril je, da kdor poskuša ločiti gospodarstvo in politike, ne bo uspel dojeti bistva problema, njegovega zgodovinskega smisla, ki ga ne smemo prikrivati in se mu ne smemo izogibati.

S spretno kmečko politiko Rusija lahko gradi socializem, tudi če še dolgo ne bo revolucije na Zahodu. Rusija bo vzdržala vse pritiske, če ne bo delala neumnosti, če bo ustvarila blok delavcev in kmetov. Zato ni treba dvigati čezmernega vika in krika proti kmetom. Treba pa je voditi takšno politiko, ki bo zagotovila ohranitev vodilne vloge proletariata. Buharin je poudarjal, da so v odnosu do kmetov potrebni preudarnost, potrpljenje, previdnost in spretnost.

Buharin v boju za Leninovo nasledstvo ni kazal posebnih pretenzij, toda njegova prokmečka usmeritev in nevarnost kulaških uporov (npr. v Gruziji), sta ga v politbiroju uveljavili kot agrarnega teoretika. Njegovo ekonomsko

²⁶ Pravda z dne 12. decembra 1924. Izvestija in partijsko teoretično glasilo Boljševik z dne 10. decembra pod naslovom: Novo odkritje o sovjetskem gospodarstvu, ali kako lahko uničimo blok delavcev in kmetov. Tudi IPK 167/1924, str. 2291.

²⁷ IPK 119/1925, str. 118.

²⁸ IPK 167/1924, str. 2291.

razmišljanje v letih 1924—1928 je ostalo v okvirih Nep. Zavzemal se je za nadaljnjo krepitev privatnega sektorja, individualne kmečke posesti, privatne akumulacije in tržnih odnosov. Buharin je vztrajal, da investicijski program ne sme biti preveč ambiciozen; biti mora dobro premišljen in uravnovešen: »Menimo, da geslo, ki se zavzema za maksimum investicij v težko industrijo, ni povsem korektno, oziroma da je nekorektno. Če poudarjamo potrebo razvoja težke industrije, moramo ta razvoj kombinirati z ustreznim razvojem lahke industrije, ki ustvarja profit hitreje in hitreje vrača vložena sredstva. Opozarjam, da moramo najti najugodnejšo kombinacijo.«

Urnovešeni proporci med težko industrijo, lahko industrijo in kmetijstvom so bili za Buharina pojem rekonstrukcije gospodarstva.²⁹ Buharin je upal, da bo stalna rast proizvodnje potrošniškega blaga v državnem sektorju, kombinirana s proizvodnjo v privatni industriji in obrtništvu, zmanjšala pomanjkanje blaga v obdobju rekonstrukcije, platforma leveice pa bi ga povečala.³⁰

Buharin je včasih upal, da bo ogromna sredstva, potrebna za industrializacijo, mogoče zbrati z ugodnimi inozemskimi krediti. Zaradi poslabšanja odnosov med Sovjetsko zvezo in kapitalističnimi državami pa so takšni upi postali iluzorni.³¹ Za industrializacijo so bili na razpolago samo domači viri. Na večer pred XV. partijskim kongresom je Buharin izrazil bojazen, da se bliža obdobje temeljitega stiskanja pasu. Kljub temu pa je bil trdno prepričan, da bo mogoče, če bodo skrbno gospodarili z razpoložljivimi sredstvi, izvesti industrializacijo tudi brez tujih kreditov in brez težjih bremen za prebivalstvo.³²

Osnovna sestavina socializma je bilo za Buharina načrtno gospodarstvo. Pred XV. kongresom je poskušal skicirati osnovna stališča realnega planiranja. Njegov načrt je temeljil na naslednjih osnovnih postavkah: Planski številčni izračuni naj temeljijo na znanstvenih statistikah in naj bodo čim bolj realistični. Petletni načrt naj bi bil bolj usmeritev kot krute, z odloki določene obveznosti. Težko je točno predvideti količino pridelka, donos žetve, potek zbiranja žita itd. Načrte bo korigiralo življenje samo. V deželi je nujno treba obdržati bazične ekonomske proporce med težko in lahko industrijo, med industrijo in kmetijstvom, med kalkulirano celotno proizvodnjo in anticipirano potrošnjo ter zahtevami proizvajalcev. Razvoj bo mogoč, če bo čim manj kriz, če se število disproporcev in zaostankov ne bo povečalo. S pomočjo kontrolnih postavk je treba za vsako gospodarsko vejo predvideti tudi tako materialne kot finančne rezerve.

XV. kongres se je zavzel za to, da bi razvoj doživljal čim manj kriz. Buharin je branil tak razvoj leta 1928 v polemiki s stalinisti.³³ Svoje planske načrte je v celoti razvil šele po XV. kongresu, ko je med frakcijskimi boji v letih 1928/29 proti različnim oponentom prepričeval stranko o pravilnosti svojega načrta, temelječega na uravnovešenih proporcih in ekonomskem ravnotežju.

Buharinova agrarna politika je še vedno temeljila na individualnem kmetovanju in na privatni akumulaciji, na »konzumnem« kmetijstvu, na kombinaciji razvijene socialistične industrije z milijoni kmečkih posestev, ki naj bi jih povezovalo tržišče.³⁴ Zavzemal se je za energično državno pomoč, ki naj »premaga individualno, barbarsko, primitivno kmečko delo«. Izboljšanje obdelave zemljišč, orodja, rodovitnosti, namakanje, uvajanje različnih intenzivnih kolobarjev, elementarno prosvetljevanje — vsi ti nujni ukrepi so našli v Bu-

²⁹ Pravda z dne 24. novembra 1927, str. 4. Erlich A., *Soviet Industrialisation Debate 1924—1928*, Cambridge 1960, str. 80—83.

³⁰ XV sjezd VKP/b/, Protokoli, str. 1370. Erlich, *Soviet Industrialisation*, str. 84, 85. Buharin, *Leninizm i stroitel'nyi period proletarskoj revoljucii*, Pravda z dne 21. januarja 1927, str. 2.

³¹ Pravda z dne 28. maja 1926, str. 3—4.

³² Pravda z dne 14. novembra 1927, str. 3.

³³ Pravda z dne 30. decembra 1928, str. 2—3. V zaščitu proletarskoj diktaturi, *Sbornik Moskva—Leningrad 1928*, str. 219—225. Pravda z dne 24. novembra 1927, str. 3.

³⁴ Pravda z dne 6/7. novembra 1927, str. 3. Buharin, *Uroki hlebozagotovok šaktinskogo dela i zadači partii*, Leningrad 1928, str. 84.

harinu vnetega zagovornika. Zavzemal se je za racionalizacijo in razmah individualnega kmetijstva. Menil je, da je mogoče z relativno majhnimi stroški zagotoviti večjo produktivnost.³⁵

Drugi, daljnoročni in znatno dražji Buharinov program, ki je predstavljal pomembno spremembo Buharinove ekonomske misli, je bilo postopno formiranje kolektivnega kmečkega sektorja s številnimi, razvejenimi, mehaniziranimi proizvodnimi zadrugami.

Niti Buharin niti drugi voditelji niso javno objavili sklepov, da bodo po XV. kongresu stopili na pot pospešene intenzivne kolektivizacije. Buharinoва koncepcija je bila jasna. Na sklep XV. kongresa ni gledal kot na odločitev proti individualnemu obdelovanju zemlje ali proti konzumnim zadrugam, temveč kot na poskus, da z večjimi investicijami izkoristijo nagibe za prostovoljne asociacije, da zasnujejo suplementarni dopolnilni žitno-proizvodni sektor kot sredstvo za povečanje kmetijske proizvodnje med intenzivno industrializacijo. Privatno individualno kmetovanje naj bi po Buharinovem mnenju še naprej ostalo hrbtenica sovjetskega kmetijstva za še nekaj desetletij.³⁶

Buharinoва revidirana ekonomska politika je bila sicer velikopotezna, toda prežeta z realizmom in previdnostjo.³⁷ Združena levica je Buharinovo politiko zasmehovala kot »ideološko restavracijo kapitalizma«. Karakteristična komponenta njegove politike je poudarek na »kulturni revoluciji« kot sestavnem delu ekonomskih izboljšav. Prvenstvena naloga mu je bila premagati tradicijo zaostalosti, oblomovščino v proizvodnji in administraciji, vzgajati nove delavce, voditelje, administratorje, tehnike, uvajati tehnične in znanstvene izboljšave v industrijo.³⁸ Buharin je ugotovil globoko zakoreninjeno pomanjkljivost sovjetske industrije in kmetijstva, ki so se še razraščale. Njegova revidirana razvojna strategija je bila vezana na državno intervencijo v gospodarstvu, na striktno regulacijo privatnega kapitala, na dolgoročno planiranje in na rekonstrukcijo produktivnih temeljev Nep.

Obstoj ruskega socializma je zastavljal vprašanje industrializacije v posebnih okoliščinah kapitalistične okolitve. Centralizacija pa je resno ogrozila proletarsko demokracijo. Industrializacija, ki je postajala resničnost, ni zmanjšala tendenc k birokratski organizaciji družbe. Birokratizem, ki ga je Lenin žigosal za »birokratsko kugo«, se je vse bolj razraščal; samokritika zanj ni bila zadostna korektura. Ostri frakcijski boji so položaj še poslabšali. Ko so začeli obravnavati program industrializacije, je bila desna opozicija glede njega še vedno skeptična. Stalin pa je z obrezobzirno koncentracijo svoje osebne moči ter s pomočjo partijskega in policijskega aparata ustvaril potrebna sredstva, da je lahko začel odločno totalitarno reševati ta problem. Idejni boji med Stalinovo in Buharinovo skupino so imeli daljnosežne posledice za razvoj Sovjetske zveze.

Buharin v prijemu Stalinovih klešč

Leta 1928/29 so obdobje preobrata v vodenju sovjetske politike. Začel se je dolgotrajen proces deformacije izvajanja oblasti, ki je zrastle na temelju proletarske družbe. Proces je bil socialno pogojen v začasni relativni osamosvojitvi voditeljev od njihove družbene baze. Diktatura proletariata je dobila značaj nadomestne diktature, v kateri se je državna oblast odtujila od njenih dejanskih družbenih nosilcev.

Za dvajseta leta so bile značilne pretežno javne partijske diskusije, ki so v tridesetih letih in kasneje postale prikrite. Sproščeno vzdušje je s krepitvijo

³⁵ V zaščitu ... , str. 224—225; Pravda z dne 27. januarja 1928, str. 5. Erlich, *Soviet Industrialisation*, str. 84.

³⁶ V zaščitu ... , str. 201, 229. Pravda z dne 5. novembra 1927, str. 3, z dne 6/7. novembra 1927, str. 3 in z dne 23. novembra 1927, str. 3.

³⁷ Erlich, *Soviet Industrialisation*, str. 87—89.

³⁸ Buharin, O starih tradicijah i sovremenom kulturnom stroitelstve, *Revolucija i kultura*, št. 1/1927, str. 17—22. Buharin, Leninizem in problem kulturne revolucije, Pravda z dne 27. januarja 1928, str. 5—6.

Stalinove oblasti izginilo. Ko se je v političnem vodstvu frakcijski konflikt prikrilo že razplamtel, partijsko članstvo o tem ni mnogo vedelo, javnost pa je bila iz dogajanja povsem izključena.

Ko retrospektivno ocenjujemo položaj, je težko točno določiti, kdaj sta se Buharin in Stalin začela razhajati v vprašanih ekonomskih politike. Do ostrih nesoglasij med desnico v politbiroju, to je buharinovci, kot so jih označevali stalinisti, in novo Stalinovo večino je, kot kaže, prišlo v januarju in februarju leta 1928. Odnosi pa so se začeli zaostrovati zaradi nasprotujočih si stališč glede kolektivizacije, investicijske politike in tempa industrijske rasti že na večer pred XV. kongresom VKP/b/, torej že pred žitno krizo. Proti koncu leta 1927 se je večina partijskih voditeljev izrekla za gospodarsko planiranje in kolektivizacijo kmetijstva. Na XV. kongresu VKP/b/ sta oblikovala te dokumente Rikov (državno planiranje) in Molotov (kmetijstvo). Rikov je ponovno napadel industrijski program leve opozicije in opozoril, da mora potekati gospodarsko planiranje previdno in premišljeno — ne preveč težke industrije, ne prehiter tempo razvoja, izdatne rezerve. Jamstvo razvoja je videl v konsolidaciji industrije, znižanju proizvodnih stroškov in zadovoljitvi kmetov s cenejšimi proizvodi.

Molotov je poudaril, da kolektivizacija kmetijstva prispeva h krepitvi socializma. Zavzemal se je za prostovoljno kolektivizacijo. Kongresne resolucije so bile verjetno rezultat v vodstvu doseženega kompromisa.³⁹ Razlike niso bile tako globoke, da bi razbile enotno fronto politbiroja, ki je iz svojih vrst izgnal levico, toda na kongresu so se že začeli kazati elementi neenotnosti.

Stalinovi privrženci so tedaj šele začenjali dokaj megleno oblikovati svoja nova stališča. Iz govorov delegatov na kongresu je na splošno zvenela previdnost in pronepovska usmeritev. Buharin je že pred kongresom napovedal »okrepljen pritisk«⁴⁰ proti bogatim kmetom (kulakom). Z Rikovom sta se zavzemala za kolektivizacijo v omejenem obsegu, o čemer je na samem kongresu govoril Rikov.⁴⁰

Frakcijska konfrontacija med Buharinovo in Stalinovo skupino v letih 1928/29 je bila prehodni pojav med javnimi partijskimi diskusijami v preteklosti in kasnejšim prikrivanjem sporov. Obe skupini sta iskali široko partijsko podporo, kar pa sta delali bolj tajno, kot se je to dogajalo v preteklosti. Javni konflikt je bil omejen na zelo ozek vodilni krog, ki je izražal svoja nesoglasja na plenarnih CK. Javne diskusije niso vodili v običajnem političnem jeziku, temveč skoz diskretno prikritost, v ezopovski jezik zavito polemiko, značilno v partiji predrevolucionarnega obdobja.⁴¹

Vse do sredine leta 1929 ni bilo jasno, kdo predstavlja desno nevarnost, ki so jo pogosto naglašali, medtem ko so obstoj dveh frakcij vztrajno zanikali. Šele, ko je bil izid boja že povsem jasen, so protagoniste javno identificirali. Širši partijski krogi o frakcijskih bojih v politbiroju uradno niso vedeli skoro nič. Poročila o sporu v politbiroju in Centralnem komiteju so prodirala med partijsko članstvo skoz govorice, ki jih je bilo težko preverjati. Tako so vodili prikrito najpomembnejši boj v partiji po letu 1917.⁴² Po izjavah Trockega so člani partije zaznali frakcijska trenja šele sredi leta 1928. Pomembni programski dokumenti buharinovcev doslej niso bili objavljeni.⁴³ Stalinova »revolucija od zgoraj«⁴⁴ je ostala za zgodovinarje v njenih številnih aspektih še vedno nepojasnjena.

Do razpada duumvirata, ki je vodil partijo tri leta, ni prišlo iznenada. Nasprotja so se okrepila in izbruhnili na dan v prvih mesecih leta 1928.

³⁹ Glej pripombo Vorošilova na XVI. kongresu; XVI. sjezd VKP/b/, Stenografičeskij otčet II, Moskva 1935, str. 516. Voprosi istorii KPSS, št. 12/1967, str. 75—76. Istorija KPSS IV, str. 524—525. Popov, Outline History II, str. 354.

⁴⁰ XV sjezd II, str. 870—871, 1423.

⁴¹ Leontjev, Ob ošibkah i uklone tov. Buharina, Pravda z dne 24. avgusta 1929, str. 1.

⁴² Vaganov, Pravij uklon, str. 175.

⁴³ Sestnadcataja konferencija, str. 523.

Po obračunu z levice so se začela proti koncu leta 1927 poglobljati nasprotja med Stalinom in desnico v zvezi s pobiranjem žita. Spor je bil takrat še omejen na vprašanje notranje gospodarske politike. Stalin je spretno izkoristil motnje v gospodarskem ravnotežju za svoj politični manever boja proti kulakom. Svaril pa je pred administrativnimi metodami.⁴⁴

Intenzivna industrializacija je bila nujna, toda ni je bilo mogoče uresničiti, ne da bi tvegali zlovesče povračilne ukrepe. To je bilo krizno ozadje načrta industrializacije in kolektivizacije, ki je pod Stalinom dobil oznako administrativno-birokratska revolucija od zgoraj. Za doseg te ciljev je Stalin uporabil mehanizme, ki so ga dvignili na piedestal despota. Izpopolnil je sredstva rigoroznega nadzorstva nad sovjetskimi ljudstvom in partijo, jih okreplil s policijskimi sredstvi aparata NKVD in mobiliziral vse razpoložljive sile za uresničevanje dolgoročnega cilja graditve modernega industrijskega potenciala v Sovjetski zvezi.

Stalin je kmalu zatem razbil oporišče buharinovcev v moskovski partijski organizaciji in v sindikatih. Prepad med njegovimi silami in buharinovci se je poglobljajal. Kontroverza je zajela ne le problem kulakov in žita, temveč je prešla na vprašanje o perspektivah dežele.

Stalin osebno je bil odgovoren za izredno ostro izvajanje ukrepov zbiranja žita. V nekaj tednih je večino žitorodnih področij zajel val administrativnih ekscesov, vključno z oboroženimi rekvizicijskimi posegi, s samovoljnim jemanjem žita, z aretacijami, z odstavitvami lokalnih funkcionarjev, z zapiranjem tržišč in z izoliranimi poskusi, da kmete prisilijo v komune. Kmetškemu prebivalstvu se je zdelo, kot da se vračajo časi vojnega komunizma. Na podeželje je prišlo v treh mesecih okoli 30.000 opolnomočencev. Po deželi so se širile panika in govorice, da je Nep odpravljen. Stalinovo vlogo v tej kampanji so kasneje proslavljali kot »začetek velikega strateškega načrta, ki ga je sprejel in izpeljal Stalin«.⁴⁵ 6. februarja 1928 je prišlo v politbiroju do ostrih diskusij. Buharin, Rikov in Tomski so sicer potrdili svojo podporo izrednim ukrepom, toda napadli so ekscese Stalinovih postopkov, posebno napake v odnosu do srednjih kmetov, prisilo in uničenje lokalnih tržišč. Buharinov ideal, smička, je bil resno ogrožen. Zaupanje kmetov je bilo omajano. Položaj se je še naprej zaostroval in dobival dramatične razsežnosti. Po nekaterih navedbah je prišlo v juliju 1928 do 150 kmečkih uporov, ki so bili povezani z zbiranjem žita. Intenzivna kolektivizacija je pomenila zelo tvegan podvig. V štirih mesecih je Stalinu uspelo kolektivizirati 50 % kmečke zemlje, v jugovzhodnih predelih evropske Rusije pa je bil ta odstotek še višji. Stalinovo kolektivizacijo so v tridesetih letih izvajali v krvi in solzah. Kmetje, ki so jih zaprli, so postali ogromna delovna armada, ki so jo lahko prisilili k delu v težkih podnebnih razmerah in prehrabnih pogojih povsod, kjer so menili, da je to potrebno. Stotisoče so poslali v polarne predele, kjer so mnogi v nevzdržnih podnebnih razmerah kmalu umrli.

Trditve nekaterih zgodovinarjev, da je bil boj med Buharinom in Stalinom odločen pravzaprav že januarja 1928, niso brez osnov. Medtem ko so rekvizicijski komandosi preplavili vasi, so pristaše Trockega deportirali na prisilno delo v Sibirijo.

»Previdnost!« je bilo geslo Buharina in njegove šole, ki je izkoristila obletnico Leninove smrti, da je objavila v osrednjih glasilih opozorila o pomembnosti malih in srednjih kmetov in o problemih kulturne revolucije.⁴⁶ Stalin je začel postopoma in prikrito spodkopavati oporišča desnice.

⁴⁴ XV sjezd, Protokoli, Moskva 1928, str. 49–59.

⁴⁵ Boguševski, Kanun pjatletki, god vosemnadcatij, almanah vosmoj, Moskva 1935, str. 461 do 537.

⁴⁶ Buharin, Leninizm i problema kulturnoj revoljucii, Pravda 21. januarja 1928, str. 5–6. Astrov V., Lenin — hranitelj ortodoksii, Pravda 21. januarja 1928, str. 3. Slepšov A., Lenin i problemi kulturnoj revoljucii, Pravda 21. januarja 1928, str. 2.

V nelagodnem in napetem političnem vzdušju je kmalu prišlo do novih zapletov, ki so notranja nesoglasja še poglobili. 10. marca 1928 je Pravda poročala, da je GPU odkrila kontrarevolucionarno zaroto v rudnikih Šahti v industrijskih kompleksih Donbasa; 55 buržoaznih specialistov so obtožili sabotaže in izdaje. Stalin je afero izkoristil za nacionalni politični škandal. Zadeva Šahti je bila v frakcijskem boju še pomembnejša kot žitna kriza. Stalinu je omogočila, da razvije nevarno tezo, da notranji sovražniki močno spodkopavajo sovjetski družbeni red. Ker nudijo javen in zarotniški odpor, je nujna večja budnost in državne represalije so neizbežne. Zadeva Šahti je izzvala pravo histerijo in povečala nezaupanje do buržoaznih specialistov. Sledili so množični odpusti in aretacije. Nemiri po vaseh pa so Stalinu omogočili, da je nadaljeval svojo »nezmotljivo« politiko kot edino pravilno. Z afero Šahti je poskušal Stalin izriniti Buharinove pristaše iz stranke, sindikatov in državnega aparata.⁴⁷ Trdil je, da odkritje zarote opozarja na pomanjkanje budnosti gospodarstvenikov, sindikalnih in partijskih organizacij, kakor tudi organov Delavsko-kmečke inšpekcije. Stalinovo razlago je sprejela samo manjšina vodstva, njegovo politično dvoumno vrednotenje afere pa je postalo kmalu jasno.⁴⁸ V naslednjih tednih so se iz visokih krogov množila mračna namigovanja na politične zločine in razredne sovražnike, ki se povsod pojavljajo. Samokritika naj bi postala odrešilno orožje v boju proti grozeči nevarnosti. S tem geslom so začeli križarski pohod proti birokratizmu in konservativnim težnjam zlasti v državnem in sindikalnem aparatu. Manjšina v različnih oporiščih desnice je imela sedaj odprto zakonito pot, da napada in mobilizira sile za boj proti oporiščem desnih voditeljev. Buharinovci so bili prisiljeni v svojih nastopih upoštevati zahtevo po samokritiki, da jih ne bi obsodili prekrškov.⁴⁹

Tak je bil položaj 6. aprila 1928, ko se je sestal Centralni komite prvič za tem, ko so v duumviratu že zazijale resne razpoke. Iz objavljenih dokumentov razberemo, da Stalin za seboj še ni imel večine. V sprejetih resolucijah so kritizirali kampanjo za zbiranje žita in ugotavljali, da je prizadela tudi srednje kmete.

Proti koncu aprila leta 1929 so se izredni ukrepi še zaostri. V maju in juniju leta 1929 je bil razcep med buharinovci in stalinisti popolen. Prijateljem je Buharin izjavil: »Vem, kaj se dogaja v kominterni. Toda to je brez pomena... Boj za komunizem se bije sedaj tu, v Rusiji. Odločitev bo kmalu padla. Že letos, ali najkasneje v naslednjem letu. Spletke v kominterni so samo vihar v kozarcu vode. Teče boj za vodstvo v naši partiji, v katerem bo odločena usoda Sovjetske zveze in kominterne.«

Po izjavah Humberta-Droza vodilni člani kominterne niso bili povsem na jasnem glede rastočega konflikta med Stalinom in Buharinom. Takoj po julijemskem plenumu VKP/b/ leta 1928 (od 4. do 11. julija) je Buharin obvestil svoje najožje privrženice v kominterni o nasprotjih med njim in Stalinom.

17. julija 1928 je začel zasedati VI. kongres kominterne. Šest tednov se je na njem vodil prikrit boj med stalinisti in buharinovci za nadzorstvo nad mednarodno organizacijo in njeno usmeritvijo. Med delegati se je šušljalo o nasprotjih med Buharinom in Stalinom. Uradni predstavniki VKP/b/ pa so zanikali, da bi obstajala kaka nesoglasja, in poudarjali, da je vodstvo enotno.

Do poletja leta 1928, ko so se začela oblikovati nasprotna stališča, je bila kominternska politika v zadnjih sedmih letih jasno začrtana. Pod vodstvom Buharina se je v letih 1926/27 uveljavila strategija enotne fronte.

Kominternsko linijo je začel leta 1927 revidirati Buharin v zvezi s problemi kitajske revolucije in evropske situacije. Levega obrata si ni predstavljal

⁴⁷ Pravda z dne 10. marca 1928. IPK 28/1928, str. 537.

⁴⁸ Boguševski, Kanun pjatiletki, str. 499–500.

⁴⁹ Glej opombe Buharinovih pristašev Astrova, Uglanova in Slepokova v Pravdi z dne 20. aprila 1928, str. 3, z dne 26. aprila 1928, str. 2, z dne 17. junija 1928, str. 3 in Tezisl tlv. A. Slepokova o samokritiki, Komsomolskaja Pravda z dne 19. aprila 1929, str. 1.

⁵⁰ IPK 18/1928, str. 369–374.

kot radikalni prelom sodelovanja z evropskimi socialnimi demokrati na ravni volilnih sporazumov, ampak bolj kot delno revizijo v smeri krepitve neodvisne politike komunističnih strank. Glasovi, ki so terjali večjo borbenost, so se okrežili proti koncu leta 1927, do sprememb pa je prišlo šele leta 1928 ob Stalinihvi podpori in aktivni intervenciji, ko je postavil na preizkušnjo Buharinovo avtoriteto in politiko. Do uvodnih prask je prihajalo prikrito v februarju in marcu na sejah IK KI in na IV. kongresu Profinterne. Plenum IK KI je proklamiral geslo »Razred proti razredu« in odredil obrat na levo v francoski in angleški partiji, toda svaril je pred ekstremi. V juliju, verjetno na zasedanju plenuma CK, pa je Stalin že javno kritiziral Buharinov osnutek programa kominterne, ki je bil tretji izpod Buharinovega peresa. »Stalin je naravnost raztrgal mnoga mesta v mojem programu«, je izjavil Buharin Kamenevu.⁵¹

V čem je bil smisel korektur, s katerimi je Stalin spodkopaval ugled Buharina kot glavnega teoretika stranke? Takole je poudaril: »Delegacija VKP/b/« (to je bil Stalin, op. p.), »je prisiljena vnesti v Buharinove teze okoli 20 popravkov zaradi nekaterih nepravilnosti v njih. Delegacija zato predlaga nove teze o mednarodnem položaju, za katere inozemski delegati menijo, da so v nasprotju s tezami, ki jih je postavil Buharin... Želel bi opozoriti na štiri osnovne popravke, vnesene v Buharinove teze:

Prvo vprašanje je vprašanje stabilizacije kapitalizma. Po Buharinu se zdi, da se je kapitalizem obnovil in da se v osnovi trdno drži. Drugo vprašanje je vprašanje boja s socialno demokracijo. V Buharinovih tezah je rečeno, da je boj s socialno demokracijo ena osnovnih nalog sekcij KI. To je končno res, vendar ni dovolj točno. Nujno je treba zaostriti vprašanje boja proti tako imenovanemu levemu krilu socialne demokracije. Tretje vprašanje je vprašanje kompromisarstva v sekcijah kominterne. Buharin v tezah poudarja nujnost boja z desnim odklonom, niti z eno besedo pa ne omenja nujnosti boja proti kompromisarstvu z desnim odklonom... Četrto vprašanje je vprašanje discipline. Buharin v tezah ne opozarja na nujnost ohranitve železne discipline v kompartijah...⁵²

Ko je Stalin sklenil poročilo o teh »ogromnih« napakah, je svoj govor na aprilskem plenumu KI patetično sklenil takole: »Buharina imamo sicer radi, toda resnico, partijo in komunistično internacionalo imamo še rajši. Zato je bila delegacija VKP/b/ prisiljena vnesti te popravke v Buharinove teze.«

Za raziskovalca je zanimiv predvsem Stalinov način polemike z oponentom. Stalin je zavestno pretiraval, da bi svojega oponenta lahko nato žigosal kot heretika. Namerno je teze raztrgal na koščke, da bi izgubile sleherni smisel. Stalinu ni bilo dovolj, da je Buharina diskreditiral pred kominterno — treba je bilo obračunati z Buharinom kot teoretikom partije. Pri tem so ga podpirali njegovi privrženci v KI, na katere se je opiral tudi v notranjih partijskih bojih v VKP/b/. V svojem poslu je bil Stalin vsekakor virtuozen in uspešen. Ko je idejno obračunal z Buharinom v KI, so bili Buharinovi dnevi v politbiroju šteti.

Z izpodkopavanjem Buharinove avtoritete po hodnikih stavbe kominterne je Stalin pritegnil na svojo stran mnoge inozemske komuniste in oblikoval močne stalinistične skupine v nacionalnih sekcijah kominterne. Stalin je Buharinu vzel iz rok nadzorstvo nad kominternskimi zadevami.

Ob koncu VI. kongresa KI so bili buharinovci in stalinisti ostro razdeljeni glede pojmovanja mednarodne politike in zapleteni v razgrete razprave o domačih zadevah.

Nekaj tednov za tem je Stalin pojasnil industrijski program. Izjavil je, da tradicionalna zaostalost Rusije diktira kot imperativ maksimalne investicije v industrijo.

⁵¹ Buharin - Kamenev, Memorandum. Arhiv Trockega T 1897.

⁵² Stalin, Sočinenija XII, str. 20—23.

Ohrabren zaradi trdne zmage nad Buharinom v CK, je Stalin začel poleti in jeseni leta 1929 postopoma spreminjati partijsko politiko. Do prvih velikih sprememb je prišlo v kominterni. Na 10. plenumu IK KI v juliju, ki mu je predsedoval Molotov, so zavrgli komaj pred enim letom sprejete sklepe VI. kongresa KI in radikalno usmerili kominterno v novo smer, ki so jo zagovarjali stalinisti že leta 1928. Poudarili so, da je obdobje kapitalistične stabilizacije končano. Spet se dviga revolucionarna proletarska plima, na Zahodu je nesporno spet nastala revolucionarna situacija. Socialistične stranke, oziroma reformiste na splošno so označili za glavne sovražnike, katerih fašizacija je popolna. Sredi čistk »zmernih« v kominterni so pozvali inozemske komuniste, predstavnike nacionalnih sekcij KI, naj prekinejo stike s socialdemokratskim gibanjem, razkrinkujejo njegov »socialni fašizem« in ustanavljajo nasprotno sindikate. To je bil dejansko poziv k razcepu v evropskem delavskem gibanju.

Kominterni je usodno padla v ekstremizem, v avanturistično sektaštvo. To je bila za KI nova katastrofa, potem ko je bila pet let prej, leta 1923, ob improviziranem nemškem Oktobru uničena, oziroma resno prizadeta, ena najmočnejših komunističnih partij — KP Nemčije, kar je olajšalo Hitlerjev vzpon na oblast.

Oborožen z večino glasov v politbiroju je Stalin proti koncu poletja leta 1928 prešel v ofenzivo proti političnim oporiščem desnice. Stalinu je uspelo, da se je polastil vodilnih partijskih osrednjih glasil. Osvojitve informacijskih sredstev je bil velik Stalinov uspeh.

Javno kampanjo proti desnici je začel uvodnik Pravde 15. septembra 1928. Okoli 11. oktobra pa je CK začel publicistično in organizacijsko kampanjo proti še vedno anonimnemu desnemu odklonu in hkrati neposredno nastopil proti opoziciji v Moskvi. V oktobru so Buharina stalinisti začeli podtalno prikazovati kot paničnega voditelja, ki sovraži industrializacijo in kolektivizacijo. 19. oktobra se je Stalin osebno pojavil na zasedanju moskovskega komiteja in nastopil proti desnemu odklonu, vendar še vedno ni navajal nobenih imen. Stalin je spretno napadel desnico in ji vtisnil pečat antiproletarske usmeritve. Pod napadi generalnega sekretarja je Uglanov, moskovski partijski sekretar, povsem klonil. Moskovski komite je priznal napake in privolil v odstavitev Uglanova.⁵³

Odstop Uglanova in njegovih somišljenikov je pomenil težko izgubo za Buharina in njegove pristaše. Čistka Buharinovih privrženecv in simpatizerjev v Moskvi je zajela tako višji kot nižji kader. Centralno partijsko vodstvo je nato z običajnimi organizacijskimi sredstvi utišalo moskovsko opozicijo. Stalinova popolna zmaga nad moskovsko partijsko organizacijo je pomenila težak udarec za Buharina, Rikova in Tomskega. To je bil verjetno odločilni udarec v boju za oblast.

Stalin je imel na voljo resnične vzvode oblasti: discipliniran aparat partije, dinamično organizacijo izšolanih, podjetnih ljudi, ki niso bili izbirčni glede sredstev boja zoper opozicijo. Ljudje iz Stalinovega tajnega kabineta so delali v boju z Buharinovo skupino politično kariero. Buharin dobro utečeni mašineriji Stalinovega aparata ni bil dorastel.

V novembru in decembru 1928 Buharin, Rikov in Tomski niso bili več vodilni člani frakcijsko razdeljenega vodstva, ki je sklepalo kompromise, ampak opozicija, ki je bila v Stalinovem politbiroju v manjšini, brez moči, njen vpliv pa je še naprej nezadržno usihal. Maneverski prostor opozicije, ki jo je Stalin organizacijsko prekašal, se je vedno bolj zoževal.

Poleg Beležk ekonomista je Buharin objavil v juliju 1928 še več drugih izvirnih študij. Izogibal pa se je javni opoziciji. »Ocena položaja mi narekuje previdnost«, je izjavil Kamenevu.⁵⁴ »Edina alternativa je popoln molk.« Toda

⁵³ Pravda z dne 20. oktobra 1928.

⁵⁴ Buharin - Kamenev, Memorandum, Arhiv Trockega T 1897.

tega stališča se ni držal, ko je proti koncu leta 1928 in v januarju leta 1929 trikrat javno nastopil proti Stalinovi generalni liniji. Vsi trije govori so bili objavljeni v Pravdi, namenjeni pa so bili »razmišljajočemu delu Centralnega komiteja«.

Svoj prvi javni opozicijski nastop je imel Buharin 28. novembra 1928, ko je govoril delavsko-kmečkim dopisnikom. Razkrinkaval je industrijsko politiko tistih prenapetežev, ki sanjajo samo o požrešnih gigantskih projektih, ki ne bodo leta dajali ničesar, požrli pa bodo ogromna sredstva, namenjena proizvodnji in potrošnji. Indiferentni so do razvoja kmetijstva, ne uvidijo, da mora kmet nujno ohraniti žito, zato so kmetje zaradi rekvizicij v nekaterih predelih dvignili roke.⁵⁵ Buharinov govor je predstavljal ostro obsodbo partijske birokracije, ki se je razraščala pod Stalinovim vodstvom.

»Komunistično samoljubje« je bila tema Buharinovega naslednjega javnega napada v članku, ki ga je objavila Pravda 20. januarja 1929.⁵⁶ Anonimno je napadel Stalinovo neodgovorno vodstvo v gospodarstvu in njegovo samovoljnost pri načrtovanju industrijskega vzpona. Očital mu je, da premalo gradi na znanstvenih temeljih in tehnologiji ter na nepotvorjenih statistikah; raje se zateka k birokratskim spomenicam, subjektivnim aspiracijam in surovosti. Negativne posledice bodo neizmerljive, ker se čuti v načrtnem centraliziranem gospodarstvu, ko gre za nezasiščano koncentracijo proizvodnih sredstev, transporta, financ v državnih rokah, sleherna slaba kalkulacija in storjena napaka v ustreznih socialnih razsežnostih. »Zgodovinska resnica, ki je ni mogoče ignorirati, je, da bomo samo z znanstvenim vodenjem gospodarstva dosegli cilj, ali pa ga sploh ne bomo dosegli.«

Buharinov najbolj dramatičen protest je sledil naslednjega dne. Izrazil ga je v dolgem govoru ob peti obletnici Leninove smrti. Govor je izšel v Pravdi 24. januarja 1929 pod naslovom Leninov politični testament. Buharin je govoril o Leninovih zadnjih člankih, ki jih je narekoval tik pred svojo smrtjo. Buharin je hotel prikazati, kako Stalin programsko krši Leninov testament. Z besedami iz Leninovega političnega testamenta je podal antistalinističen manifest ter branil nepovsko filozofijo in politiko, ki ju je generalni sekretar vse bolj zavračal.

To je bilo zadnje Buharinovo sporočilo o njegovem mišljenju in političnih pogledih, ki je bilo objavljeno v Sovjetski zvezi.

Neposreden povod za Buharinov nastop je bila okrožnica Stalinovih prištašev, ki so jo iz Stalinovega kabineta razposlali po državi. Molk bi tedaj pomenil politični harakiri. Buharin je tedaj predložil svojim somišljenikom — skupini članov CK — da dajo skupno izjavo in zahtevajo skicanje izrednega plenuma CK VKP/b/. V Buharinovi skupini je prišlo do nesoglasij. Da ne bi razveselil Stalina z razcepom v vrstah desnice, je Buharin sklenil izdati spomenico pod svojim imenom. Ta pomembni programski dokument desne opozicije v Sovjetski zvezi doslej ni bil nikoli objavljen. Nekatera dela o Buharinu navajajo vsebino tega dokumenta v skrajšani obliki. Če so bili ti dokumenti kje objavljeni, so bili to samo predhodno prečiščeni izvlečki.

Stalin je začel postopoma razkrivati svoje karte. 30. januarja 1929 se je ilegalno pojavil trockistični letak s poročilom Kameneva o njegovem julijskem razgovoru z Buharinom. Stalin je dobil pretvezo za napad na Buharina. Sklical je skupno zasedanje politbiroja in nekaterih članov Centralne kontrolne komisije, ki jo je vodil njegov privrženec Ordžonikidze, da bi ukorila Buharina zaradi frakcionistične aktivnosti. Stalin je pretkano hlinil ogorčenost, čeprav je tudi sam prek svojih privrženec navezoval stike s privrženci nekdanje levece po sibirskih katorgah.

⁵⁵ Buharin, Tekuščij moment i zadači našej pečati, Pravda z dne 2. decembra 1928, str. 3—4.

⁵⁶ Buharin, Lenin i zadači nauki v socialističeskom stroitelstve, Pravda z dne 20. januarja 1929, str. 2—3.

»Sodni proces«, kot je zasedanje označil Buharin, se je začel 30. januarja 1929. Glavni tožilec je bil Stalin. Obtožil je Buharinovo skupino, predvsem Buharina osebno, da nasprotuje partijski liniji ter deluje v duhu desnega oportunitizma in kapitulantstva. Buharinu je očital, da hoče oblikovati antipartijski blok s trockisti. Stalinov glas je bil grozeč, ko je pripisal svojim oponentom te »zločine«.⁸⁷

Buharin je bil, kot razberemo iz uradno neavtoriziranega zapisnika, dobro pripravljen. Svoj sestanek s Kamenevom je opravičil kot nujno potrebnega zaradi abnormalnih razmer v partiji. Stalinu je vrnil očitke milo za drago s tridesetimi stranmi obtožb na račun njegovega vodenja in politike.

Poglavitna tarča Buharinove spomenice z dne 30. januarja 1929 je bil Stalin osebno, od vodilnih organov CK pa samo sekretariat. Stalina je v bistvu obtožil zarote proti liniji partije. Njegove obdolžitve lahko strnemo v naslednje točke:

1. Stalinov cilj je metodični, legalni državni grabež. Državo usmerja v industrializacijo na račun poglavitnega razreda države — kmetov. K temu cilju teži na dva načina: z nasilno kolektivizacijo in z davčno preobremenitvijo kmetov.

2. V nasprotju z večkratnimi sklepi partije, da je treba stimulirati razvoj kmečkih gospodarstev in sprejeti poostrene ukrepe za dvig njihove donosnosti, se je Stalin zatekal k nasprotnim ukrepom — k praksi ponovnega uvajanja vojnega komunizma na vasi z uporabo izrednih administrativnih represalij pri zbiranju žita. Začel je izvajati splošno konfiskacijo žita, čeprav so že začeli proizvajati za vas blago široke potrošnje, kot so to zahtevali prejšnji sklepi partije.

3. V vsej državni politiki nasploh, v kmečki pa še posebej, so kongresi, konference, plenumi CK in politbiro partije sklepali eno, Stalinov aparat pa je izvajal drugo.

4. V notranji politiki in nasploh v organizacijski politiki partije predvsem kongresi, konference, plenumi CK in statut partije določajo norme, ki se jih je treba držati; Stalinov aparat pa si ustvarja svoje lastne norme. Vse to je privedlo do stanja, da je postala notranja partijska demokracija zgolj fikcija, imenovanje partijskih sekretarjev z vrha pa zakon. Potemtakem v partiji ni izvoljenih sekretarjev, ampak so imenovani; to so partijski uradniki, ki jih zamenjuje partijski aparat. Cilj takšne izbire sekretarjev je nastavitev uradnikov, ki jih je izbrala Stalinova frakcija, da bi omajali od znotraj leninsko partijo. S »sekretarskim izborom« hočejo ustvariti partijo v partiji.

5. Isti proces birokratizacije, ki je zajel partijo, so Stalinovi pristaši prenesli tudi na področje državnega aparata. Vlogo sovjetov so reducirali na vlogo dodatnega mehanizma partijskega aparata, pri čemer je birokratizacija državnega aparata tekla vzporedno z birokratizacijo partije. Vsa ta »renesansa birokracije« proletarske države in leninske partije ni tekla spontano, temveč organizirano, po metodično izdelanem načrtu »kabineta tovariša Stalina«.

6. Tam, kjer Stalinu in njegovim pristašem ni uspelo ukleniti državnega partijskega in sindikalnega aparata v birokratske klešče njihove frakcije in ga paralizirati, so se Stalin in njegovi privrženci zatekli k načrtni in preudarni metodi »organizacijske obkolitve« — k imenovanju politkomisarjev (VCSPS-Kaganovič, Sovnarkom-Ordžonikidze, Pravda — Saveljev in Manuilski itd.). Tega niso delali po sklepih partije (plenumov CK, politbiroja, orgbiroja), temveč po sklepih kabineta tovariša Stalina, ki so jih formalno oblikovali na zasedanjih sekretariata CK.

7. Organizacijsko politiko birokratizacije in izbora uradnikov so stalinisti vodili tudi na liniji kominterne. Delavcev in voditeljev KI niso izbirali po le-

⁸⁷ Annali, str. 889—905.

ninskih načelih dviganja poklicnih revolucionarjev. Stalinov načrt je bil namreč, da spremeni KI v ustanovo poslušnih uradnikov. Kominterni predane partijske kadre so izključevali iz bratskih partij, če so pokazali samostojnost v sodbah in neodvisnost pri delu. Ne prepričevanje, ne vzgoja, temveč politika diktata je bil stil Stalinovega dela v kominterni...

8. Če so bile vse to normalne metode, normalne za stalinski aparat, tedaj druga pot, na katero je poslej stopil Stalin, ni dopustna v nobeni stranki političnih somišljenikov. To je pot grozljivih provokacij, falsifikacij, izsiljevanja, spletkarjenja med voditelji in člani CK, kar je vse uperjeno proti organizacijskim načelom in idejnemu temeljem leninizma. Za hrbtno stranke in njenih najvišjih organov vodi Stalin politiko likvidacije leninske partije. Takšen »stalinski režim« v naši partiji postaja vse bolj neznosen.

Edina možnost, če hočemo ozdraviti stranko in obnoviti leninsko politiko, je, neizogibno v popolnem soglasju z Leninovo oporoko, odstavi Stalina z vsem njegovim kabinetom. Takšna je bila, v bistvenih potezah vsebina Buharinove spomenice z dne 30. januarja 1929.⁵⁸

Buharinova spomenica je bila namenjena plenumu CK. Dramatična konfrontacija Buharina in Stalina v dneh od 30. januarja do 9. februarja 1929 kaže Buharinovo nepopustljivost in napadalnost v odnosu do Stalina. Duumvirat se je povsem sesul. Ko je Buharin 7. februarja zavrnil kompromis, je odklonil, da bi še naprej prikrivali neenotnost v politbiroju. Javna konfrontacija med obema frakcijama se je naglo približevala. V dneh od 16. do 23. aprila so sklicali tudi Centralni komite. k tajnemu zasedanju na večer pred 16. partijsko konferenco. Medtem so se množili javni protesti, predstavniki opozicije pa so zagotavljali lojalno opozicijo in nudili le pasiven odpor v politbiroju.

Ko se je 16. aprila 1929 začel plenum CK, so bili buharinovci postavljeni na sramotni oder pred ogromno večino Stalinovih privržencev. Njihova izolacija je bila dramatična. Centralni komite se je sestel skupaj s celotno Centralno kontrolno komisijo; navzočih je bilo več kot 300 ljudi. Buharinovcev je bilo med njimi samo okoli 30. Najvišje partijsko telo so tedaj prvič nedvoumno seznanili z dolgotrajnimi nesoglasji in opozorili, da razkrinkavajo človeka, ki je bil dotlej pomemben član VKP/b/. Stalin je pojasnil svojo verzijo Buharinovega »desnega odklona«. Iz pozabe je izkopal Buharinove spore z Leninom, jih napihnil in prilagodil potrebi, da spodkoplje avtoriteto Buharina kot teoretika partije. Buharin in njegovi zavezniki v politbiroju so doživeli poraz. Stalinova zmaga nad Buharinom je pomenila konec Nep. Takoj po sklepu plenuma je Molotov sredi seje 16. konference VKP/b/ informiral delegate o sankcijah CK proti buharincem.⁵⁹ To je bil signal za začetek neprizanesljivega klevetanja Buharina in njegovih privržencev. Stalin je zaukazal »generalno čistko partije« s posredno direktivo, naj bo končana do XVI. kongresa partije.

Neposredno po plenumu so Stalinovi fanatični privrženci začeli izganjati buharinovce iz partije in krepiti Stalinov kult.

Buharinova grupacija, ki jo je Stalin označil za desno opozicijo, je predstavljala zadnji poskus, da ohranijo v VKP/b/ kolektivno vodstvo in preprečijo Stalinovo osebno diktaturo. Buharinov poraz je imel enako kot poraz leve opozicije velike socialne posledice. Če ga ocenjujemo z zgodovinskega vidika, je predstavljal uvod v politično »revolucijo od zgoraj« in v zgodovinsko obdobje stalinizma.

⁵⁸ Glej tudi VKP/b/ v resolucijah II, str. 514–530.

⁵⁹ Sestnadcataja konferencija, str. 3, 5–24, 666.

Zusammenfassung

BUCHARINS ÖKONOMISCHE UND POLITISCHE ANSCHAUUNGEN

Marjan Britovšek

Der Verfasser behandelt Bucharins Anschauungen über die Neue ökonomische Politik (NEP) und besonders Stalins und seiner Anhänger Kampfe gegen Bucharins Gruppe.

Die Ideologen des rechten Flügels der bolschewistischen Partei verkündete, dass die wirtschafts-politischen Ansichten der Linken das Land in eine Katastrophe führen werden. Die gemeinsame Angst vor der linken Opposition war die kohäsive Kraft, welche die Rechte mit ihrem vorsichtigen Programm und Stalinisten, die über die organisierte Macht des Parteiparats verfügten, zusammenhielt.

Bucharin hatte die Hauptrolle im Kampfe gegen die linke Opposition. Zur Zeit als Stalin den Kampf um die Organisation führte, als er die Kader in Apparat mit seinem Anhängern stärkte und von der Opponenten säuberte, führte Bucharin den ideologischen Kampf.

Die Hauptfrage für Bucharin war, wie man das Vertrauen der Bauern in die neue sowjetische Gesellschaftsordnung festigen könnte. Er machte darauf aufmerksam, dass im Bewusstsein der Parteiaktivisten in ihrer Einstellung den Bauern gegenüber noch immer die Rezidive des Kriegskommunismus zu fühlen waren.

Wenn man im Zeitalter der NEP die Produktion der Bauern stimulieren wollte, dann müsste man, die Vertrauen der produktiven Bauernschichten gewinnen.

Es ist eine unwiderrufliche historische Tatsache, dass Bucharin einer unter derjenigen war, der mit seinen theoretisch-ökonomischen Abhandlungen im Kampf mit der Linken und mit der Vereinigten Opposition die Thesen der Opposition argumentiert zurückgewiesen hat. Er spielte eine wichtige Rolle bei Formulierung der sowjetischen Wirtschaftspolitik; seine Rolle war bedeutend grösser als die sowjetischen Forscher bisher bereit waren sie anzuerkennen.

Bucharin Agrarpolitik gründete sich noch nach dem XV. Kongress der VKP(b) auf der individuellen Bauernwirtschaft, auf der privaten Akkumulation, auf der konsumorientierten Landwirtschaft, auf der Kombination der Bauergüter, die durch den Markt verbunden waren. Nach Bucharins Ansicht sollte der private industrielle Landbau noch weiter durch mehrere Jahrzehnte ein Rückgrat der sowjetischen Landwirtschaft bleiben.

Das Bestehen des russischen Sozialismus öffnete die Frage der Industrialisierung unter besonderen Umständen der kapitalistischen Umkreisung. Die Zentralisierung hat jedoch begonnen die proletarische Demokratie ernst zu bedrohen. Die ideologischen Kämpfe zwischen Stalins Gruppe und der Gruppe Bucharin hatten weitreichenden Folgen für die Entwicklung der Sowjetunion.

Nach der Abrechnung mit der Linken begannen sich gegen Ende des Jahres 1927 die Gegensätze zwischen Stalin und der Rechten in Verbindung mit der Getreideabgabe zu vertiefen. Stalin war persönlich verantwortlich für die ausserordentlich stränge Ausführung der Massnahmen bei der Abnahme des Getreides. Bucharins Ideal, die »Smička«, war ernst bedroht. Das Vertrauen der Bauern war untergraben. Die intensive Kollektivisierung bedeutete ein sehr gewagtes Unternehmen. Gegen Ende April 1929 wurden die ausserordentlichen Massnahmen noch weiter verschärft. In Mai und Juni wurde die Spaltung zwischen den Bucharin Anhängern und den Stalinisten vollkommen.

Die Streitigkeiten dehnten sich auch auf die KI. Am Ende des VI. Kongresses der KI waren die Bucharin Anhänger und die Stalinisten in der Bewertung der internationalen Politik tief gespalten und in Erhitzte Diskussionen über die einheimischen Angelegenheiten verstrickt.

Ausgerüstet mit der Mehrzahl der Stimmen in Politbüro ging Stalin gegen Ende des Sommers 1928 in die Offensive gegen die politischen Stützpunkte der Rechte über.

Stalin hatte nun zu seiner Verfügung die wirklichen Hebel der Gewalt. Die Leute in Stalins Geheimkabinett machten im Kampfe gegen Bucharins Gruppe ihre politische Karriere. Bucharin war der gut eingelaufenen Maschinerie von Stalins Apparat nicht gewachsen, wie die dramatische Konfrontation Bucharins mit Stalin in den Tagen vom 30. Januar bis 9. Februar 1929 zeugte. Das Duumvirat brach völlig zusammen.

Als am 13. April 1929 das Plenum des ZK eröffnet wurde, wurden die Bucharin Anhänger von einer enormen Mehrheit von Stalins Anhänger auf den Pranger gestellt. Stalins Sieg über Bucharin bedeutete ein Ende für die NEP. Unmittelbar nach dem Plenum haben Stalins fanatische Anhänger begonnen die Anhänger Bucharins aus der Partei zu vertreiben und Stalins Kult zu stärken.

Wenn wir Bucharins Niederlage aus dem geschichtlichen Gesichtspunkte betrachten, bedeutet diese Niederlage die Einleitung in politische Revolution von oben und in die geschichtliche Epoche des Stalinismus. Seine jüngst erfolgte politisch-moralische Rehabilitation macht es gewiss möglich, dass eine Umwertung seiner geschichtlichen Rolle auch von der sowjetischen Geschichtsforschung durchgeführt werden kann.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. (061) 332 611, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje. Ljubljana 1980, 44 strani. — 6000 din

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Gradivo je izšlo kot separaten odtis iz »Zgodovinskega časopisa«, št. 4/1979.

2. Franc Šebjanič: Solnik in domoljub Adam Farkaš (1730—1786). Ljubljana 1982, 24 strani. — 4000 din

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja je izšla kot separata publikacija — ponatis iz »Zgodovinskega časopisa«, št. 1-2/1981.

3. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. — 18.000 din

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zaslužkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni. Večina razprav je bila objavljenih v »Zgodovinskem časopisu« od številke 3/1984 do 4/1986; novo je v zborniku med drugim tudi slikovno gradivo.

4. Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku. Ljubljana 1987, 76 strani. — 12.000 din

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospodstvo, mesta, agrarna kolonizacija). Separatna publikacija — ponatis iz »Zgodovinskega časopisa«, št. 2 in 3/1987.

5. Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861—1907. Ljubljana 1988, 88 strani. — 12.000 din

Na podlagi nemških virov je avtor prikazal postopen prehod celjskih Nemcev od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase, ki so prevladali v desetletju pred 1. svetovno vojno.

Za člane slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev ter za študente veljajo običajni popusti.